

Anmeldelse:

Arven efter osmannerne

Af Jan Jakob Floryan

Osmannerrigets fald er en fremragende fremstilling af dette imperiums undergang og en vellykket indføring i Den Nære Orients problemstillinger, som er nyttig baggrundsviden for situationen i området i dag.

Eugene Rogan: **Osmannerrigets fald**. Kristeligt Dagblads Forlag, 2016; org. Udgave 2015, 587 s.

Det Osmanniske Rige var det fjerde af imperierne, som ikke overlevede Første Verdenskrig. Tyskland overlevede som stat, men blev republik og tabte betydelige territorier. Rusland hensank i borgerkrigens kaos og dukkede op af det som et bolsjevikisk diktatur, der holdt i 72 år. Østrig-Ungarn forsvandt fra landkortet og blev til et større antal mellemeuropæiske stater med Østrig reduceret til en europæisk småstat med en hovedstad, der er et imperium værdig.

På samme vis gik det Osmannerriget. Det var et imperium af enorme dimensioner, strækkende sig over hele Maghreb, Ægypten, Levanten, Mesopotamien, Arabien, Kilikien og Syrien. Sultanen i Istanbul (Konstantinopel) var den øverste

verdslige og religiøse leder, det sidstnævnte i sin egenskab af kalif. Den daglige regeringsmagt lå i hænderne på storvesiren.

Den fremtrædende historiker, kender af Den Nære Orients historie, Oxford-professoren Eugene Rogan indleder værket *Osmannerrigets fald* med at tegne et billede af det alderstegne imperium og dets vakkelvorne forfatning. Store dele af det gigantiske rige levede i de *facto* uafhængighed af rigsregeringen, Den Høje Port, i Istanbul og var reelt under fremmedstyre. Det gjaldt i udpræget grad kongeri-

Jan Jakob Floryan er cand.scient.pol. & art.

gerne Algeriet og Marokko, hvor Frankrig var den dominerende magt i nært samarbejde med kongerne, og tilsvarende i Ægypten, der var under britisk forvaltning ikke mindst af hensyn til Suezkanalen.

Ungtyrkerne tager over

Det var et svækket rige og gerne omtalt som 'Europas syge mand'. Det havde mange fjender på Balkan, der alle havde været osmanniske provinser, men opnåede selvstændighed i løbet af det 19. århundrede med europæiske stormagters støtte.

Længere mod nordøst lå det russiske kejserrige, hvor zarerne i århundreder havde nærret drømmen om at befri Konstantinopel, den ortodokse kristendoms fødested, fra muslimerne.

I de arabiske provinser af riget ulmede utilfredsheden med det århundredgamle osmanniske, dvs. tyrkiske, styre. I selve rigets centrum pønsede mange på en revolutionerende omdannelse af det afældige sultanat. De samledes under betegnelsen Ungtyrkerne og kom i 1908 til magten ved et kup mod storvesiren. Sultanen måtte give riget en forfatning, mens den reelle magt blev overtaget af triumviratet Enver, Talat og Cemal. Det er denne ungtyrkiske regering, der førte riget ind i Verdenskrigens tilintetgørende malstrøm.

I de europæiske hovedstæder og navnlig i London og Paris havde man længe haft kortene fremme og debatteret og forhandlet om Det Osmanniske Riges opdeling, idet dets sammenbrud syntes nært forestående selv uden en storkrig. Det anede i høj grad Ungtyrkerne, der ville forebygge en opdeling og dermed afskaffelse af sultanatet og kalifatet.

Da Storbritannien og Frankrig helt klart var de farligste magter, der i forve-

jen havde skaffet sig kontrol over talrige af osmannernes provinser, faldt valget på Tyskland som partner. Det var også den tyske kejser Vilhelm II, der var forkæmper for jernbanen Berlin-Istanbul-Bagdad, som tyske ingeniører og penge skulle virkeliggøre.

I London og Paris betragtede man den tyske ekspansion mod Mesopotamien med uro, da den berørte begge landes strategiske interesser i Den Nære Orient. Frankrig havde et godt øje til Syrien og Kalikien. Briterne havde en strategisk sømilitær interesse i den sydligste del af Mesopotamien, fordi det anglo-persiske olieselskab havde fundet betydelige olieforekomster i området og ved anlæggelse af et raffinaderi kunne forsyne Royal Navy med brændstof øst for Suez.

Tysk hjælp til krigen

Det Osmanniske Riges indgang i Verdenskrigen fandt sted som en glidning fra neutralitet til krigsdeltagelse og virkede ikke specielt overlagt.

Da krigen brød ud i august 1914, forholdt osmannerne sig neutrale omend med sympati for tyskerne. Der begyndte da også at ankomme tyske officerer som rådgivere og i spidsen for dem general Liman von Sanders, der kom til at spille en væsentlig rolle i den osmanniske krigsindsats, da han fra rådgiver forvandlede sig til kommanderende general.

Den osmanniske flåde fik stillet to tyske orlogsskibe til disposition, der kom under osmannisk flag, men som var bemanded med tyskere. I oktober 1914 fik den tyske admiral med kommando over skibene ordre fra to af triumviratets mænd, hvor det af den ene ordre fremgik, at han skulle angribe russiske orlogsskibe eller befæstninger i Sortehavet.

Det gjorde den tyske admiral, og Det

Osmanniske Rige blev krigsførende på tysk side, som Berlin hele tiden havde ønsket sig det. Som modydelse begyndte der at strømme våben og penge fra Tyskland til styrkelse af militæret og den underudviklede infrastruktur, der vanskeliggjorde større troppebevægelser.

Rogan peger på, at den osmanniske involvering af Ententen blev modtaget som en positiv udvikling. For i takt med, at Vestfronten frøs fast i skyttegravene, og det viste sig stort set umuligt at rykke den trods enorme tab af menneskeliv på begge sider, regnede man med at skabe bevægelse i krigen ved en konfrontation med Det Osmanniske Rige. Kunne det sættes ud af spillet, skriver Rogan, ville det markant svække Aksemagterne.

Krigsforløbet var uheldigt for osmannerne. På den kaukasiske front gjorde russerne i forening med armenierne store fremskridt. I Palæstina og Sinai led et fremstød mod Suezkanalen nederlag, og i Mesopotamien lykkedes det briterne af besætte den attråede sydlige del.

Nederlagene virkede ansporende på den arabiske modstand mod osmannerne, og en række uafhængighedsbevægelser så dagens lys. Ententen så en fordel i at understøtte dem. Tilbagegangen vendte imidlertid med den osmanniske sejr ved Dardanellerne og Gallipoli. Her blev den britisk-franske invasion slået tilbage, hvilket styrkede Det Osmanniske Riges stilling som krigsførende part og Ungtyrkernes stilling som magthavere.

Ikke uden grund er kapitlet om den mislykkede invasion centralt i Rogans fremstilling.

Generaler og soldater

Den turbulente tid i begyndelsen af det 20. århundrede og den første krigstid frem til Gallipoli danner baggrunden for

Eugene Rogans videre fremstilling og analyse af Det Osmanniske Riges sammenbrud og ikke mindst dets følger. De er til stede i dag i alle konflikterne i det tidligere riges arabiske provinser.

Rogans styrke er fordelt på to felter. For det første på den grundige, næsten militærhistoriske, fremstilling af krigens gang, sine steder ned til regimentsniveau. For det andet i hans evne til at illustrere krigsbegivenhederne med øjenvidneberetninger fra soldater og officerer på begge sider af fronten. Hertil kommer indberetninger og dagbøger fra de amerikanske konsuler, der frem til 1917 som repræsentanter for et neutralt land kunne opholde sig i Det Osmanniske Rige.

Kort fortalt skildrer han generalernes dispositioner, deres planer og frygtede scenarier sideløbende med det faktiske blodbad som fortalt af de overlevende og af tilskuere. Det er hans styrke at beherske både historikerens og fortællerens metier.

Selvom man i store træk kender udgangen, gribes man af beretningen og er fx med, når de tyrkiske tropper forcerer Anatoliens bjerge i sne og frost, mister et stort antal soldater undervejs, for til sidst at lide nederlag til den russisk-armenske hær.

Han giver indblik i den kommanderende osmanniske general Envars vidtløftige planer om et fremstød helt til Afghanistan og Britisk Indien inden nederlaget. På samme måde skildres den britiske øverstbefalende general Sir Ian Hamiltons forventninger om en let og nem besættelse af Gallipoli (efter det forudgående heftige flådebombardement af forterne langs Dardanellerne) og efterfølgende fremrykning mod Istanbul koordineret med russernes tilsvarende angreb fra Sortehavet. Heller ikke denne storslåede plan blev til noget.

Det skal her nævnes, at invasionsstyrkens modstander på en af fronterne på Gallipoli-halvøen var oberst Mustafa Kemal, der senere fortrængte triumviratet, afsatte sultanen, grundlagde den tyrkiske republik og blev dens første præsident.

Det armenske folkemord

Rogan giver en gedigen fremstilling af optakten, gennemførelsen og konsekvenserne af det armenske folkemord i 1915.

De øverste ansvarlige herfor var triumviratets mænd: Storvesiren Mehmed Talat og ministrene Ismail Enver og Ahmed Cemal. De tog afsæt i den omstændighed, at armenierne under zarens styre beredvilligt deltog i krigen på den kaukasiske front. Det fik mange armeniere under osmannisk herredømme til også at slutte sig til de russiske styrker.

Overgrebene begyndte med mord på armenske soldater i den osmanniske hærs rækker, idet de over en kam blev betragtet som landsforrædere. Efter nederlaget blev hadet udvidet til alle armeniere i riget, og forfølgelserne blev sat i gang i størstet skala efter ordre fra højeste plan. De blev omsat i myrderier og grusomheder i landsbyerne og byerne, også i Istanbul, og i fordrivelse af hundredtusinder armeniere til den syriske ørken.

Der var tale om rene dødsmarkeringer uden mad og drikke under ørkenens nådesløse sol. Skønsmæssigt døde halvdelen af de fordrevne under marcherne. I alt sættes tallet på myrdede armeniere til mellem 800.000 og to en halv mio., hvor det sidste forekommer som det sandsynligste.

Det nuværende tyrkiske regime under nationalisten og islamisten Recep Tayyip Erdogan forfølger konsekvent traditionen med at benægte og bortforklare begivenhederne i 1915. Det vakte da også raseri fra regimets side, da den tyske For-

bundsdag for nylig i en resolution klart og tydeligt talte om folkemord. Den franske Nationalforsamling har tidligere gjort det samme, og antallet af lande, der markerer denne holdning vokser. Nota bene sidder Danmark stadig i sit musehul, og Folketinget siger ikke et pip.

Den armenske massakres konsekvenser er udtalte, som Rogan påpeger. De stiller fortsat Tyrkiet uden for kredsen af civiliserede lande, fordi man benægter det evidente. Så meget desto mere, som noget af det mest afslørende materiale foreligger i skikkelse af tyrkiske dokumenter fra 1918-19, da en række retssager blev indledt for en militærdomstol. De belægger uomtvisteligt, hvad der foregik, og hvordan kommandovejen var.

Triumviratets mænd blev dømt til døden in absentia, da de nåede at flygte til Berlin, hvor to af dem siden blev likvideret af armenske udsendinge, mens den tredje blev dræbt på muslimsk side i kampe mod bolsjevikkerne i Centralasien.

Denne dokumentation er i dag glemt af det tyrkiske regime.

Den blodige arv

Efter Verdenskrigen skulle de sejrende parter tage stilling til fremtiden for det gigantiske rige. Her virkede to parallelle og stærke kræfter. Sejrsmagterne ville opdele riget i egne interessesfærer. Det drejede sig om Storbritannien og Frankrig, da Rusland på grund af den bolsjevikiske magtovertagelse frafaldt alle zarrigets krav, herunder ønsket om at befri Konstantinopel fra muslimsk herredømme.

Frankrig ville overtage Maghreb-kongerigerne som protektorater – nu uden formelt tilhørsforhold til Det Osmanniske Rige. Desuden var Frankrig stærkt interesseret i Kilikien og Syrien. Briter-

nes interesse lå i Mesopotamien og overtagelsen af hele det nuværende Irak som protektorat. Den anden overordnede prioritet var at beholde kontrollen over Ægypten, som man reelt styrede fra 1880'erne gennem kongen. Suezkanalen var en afgørende for forbindelsen til Indien.

Den anden kraft på spil var de arabiske nationalistiske strømninger. De signalerede et oprør mod fremmed styre, der i stigende grad havde markeret sig i Det Osmanniske Riges sidste tid, hvor den muslimske tro og sultanens stilling som kalif ikke længere kunne opveje modsætningen mellem arabisk og tyrkisk.

Nu havde de arabiske eliter i de tidligere osmanniske provinser og befolkningerne generelt set ikke i sinde at lade briter og franskmænd afløse osmannerne som herskere. En lang række oprør brød ud og tvang briterne og franskmændene til at udsætte demobiliseringen af de betydelige styrker i det arabiske område for at kunne sætte sig igennem.

Det skete, og nutidens grænser blev tegnet i London og Paris. Heraf må man konkludere, at det var i 1920'erne, at grunden til det nuværende had mod Vesten i den arabiske og generelt muslimske verden blev lagt.

Rogan fremhæver tre begivenheder, der den dag i dag trækker deres blodige spor gennem Den Nære Orient. For det første er der Balfour-erklæringen fra 1917, hvor den daværende britiske udenrigsminister Arthur Balfour lovede zionisterne ret til at etablere en jødisk stat i Palæstina. Erklæringen var, skriver Rogan, uklart formuleret og har siden skabt konflikten mellem jøderne og palæstinenserne/araberne ved at tale om jødernes ret og palæstinenserens ret som side-stillede størrelser, hvor de har vist sig at være uforenelige.

Den anden problemstilling skabt af og under Verdenskrigen er det kurdiske spørgsmål. Entente-magterne endte med at dele det kurdiske folk i fire ved at lægge deres område ind under Tyrkiet, Syrien, Irak og Iran, selvom man på et vist tidspunkt drøftede muligheden af at skabe en kurdisk stat. Dette spørgsmål vil, synes det forfatteren til disse linjer, muligvis finde en løsning, hvis de kurdiske tropper i det nordlige Syrien og selvstyret i det nordlige Irak når frem til dannelsen af en stat.

Det tredje problem grundlagt af franskmændene som mandataragt for Syrien var udskillelsen af Libanon som en selvstændig, kristen stat. Siden har befolkningsstrukturen i Libanon ændret sig markant til skade for de kristne, hvilket landets forfatningsmæssige orden ikke kunne klare, og følgen blev borgerkrig og islamistisk intervention.

Jihad før og nu

Den hellige muslimske krig 'jihad' kender vi kun alt for godt fra vores hverdag i de første årtier af det 21. århundrede. Den første i nyere tid til at erklære jihad i stor stil var imidlertid sultanen i sin egenskab af kalif. Den skulle ramme Ententen, og tyskerne satte stor lid til den som et middel til at skabe uro og oprør i det fransk-kontrollerede Maghreb og mod briterne i Mesopotamien samt ikke mindst blandt muslimerne i Britisk Indien.

Både franskmændene og briterne var meget opmærksomme på denne risiko, men i praksis fik jihad ikke nogen større rolle i krigsførelsen, slår Rogan fast.

Rogans leverer en velargumenteret og klar gennemgang af jihad-begrebets rolle og betydning før og under Verdenskrigen. Den afsluttes imidlertid med en kritik af den nuværende opfattelse af jihad,

der klandres som en forkert tro:

“Selv et århundrede senere har den vestlige verden ikke rystet den tro af sig, at muslimerne kan finde på at opføre sig kollektivt fanatisk. Som ‘krigen mod terrorisme’ efter den 11. september 2001 har demonstreret, bliver vestlige politikere ved med at anskue jihad nogenlunde på samme måde som krigsstrategerne i 1914 til 1918”. (Side 491).

Denne indvending er muligvis rigtig, men det afgørende ligger i, at Rogan efter den summariske kritik, ikke fremkommer med forslag til et andet syn på jihad. Han bryder af og overlader læseren til selv at gruble over, hvordan jihad ellers skulle anskues.

I mangel af en idé fra Rogans side til en anden tilgang til jihad må forfatteren til disse linjer slutte, at den måske ikke findes, og at den anskuelse, som ‘krigsstrategerne’ fra Verdenskrigens tid havde, måske alligevel er den rette og i altfald den eneste foreliggende.

Osmannerrigets fald er en fremragende fremstilling af dette imperiums un-

dergang og de problemer, der voksede ud af det, og som gør sig gældende den dag i dag.

Bogen er ligeledes særligt spændende på grund af sin parallelle fremstilling af de overordnede linjer og de menige soldaters oplevelser. Det er en tendens i moderne historieskrivning at fremstille de to niveauer sideløbende, og her er det vellykket.

Det er imidlertid en metode, der kræver omfattende kildestudier uden for kredsen af de gængse kilder, nemlig i skikkelse af personlige erindringer, breve og udtalelser, hvilket også ses af bogens omfattende litteraturliste. Her skal der lyde ros til Rogan for at have håndteret denne fremstillingsform på glimrende manér.

Bogen er forsynet med et godt sted- og navneregister, der gør den anvendelig som opslagsværk. Den er alt i alt en meget vellykket indføring i Den Nære Orients problemstillinger og en nyttig baggrund for tidens situation i området.

